

SHARQ VA G'ARB ADABIYOTIDA AYOL OBRAZI EVOLYUTSIYASI

Daminova Kumush Rustam qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti Xorijiy til nazariyasi

va amaliyoti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda Sharq va G'arb adabiyotida ayol obrazining tarixiy taraqqiyoti hamda badiiy evolyutsiyasi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida turli davr va adabiy muhitlarda ayol obrazining qanday talqin etilgani, uning jamiyatdagi o'rni, oilaviy munosabatlardagi mavqei, ma'naviy-axloqiy qiyofasi hamda ruhiy kechinmalari yoritib beriladi. Sharq adabiyotida ayol obrazi ko'proq hayo, sadoqat, sabr-toqat va ma'naviy poklik timsoli sifatida tasvirlangan bo'lsa, G'arb adabiyotida ayolning individual xarakteri, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy faolligiga alohida e'tibor qaratilgani tahlil etiladi. Shuningdek, tezisda ayol obrazining evolyutsiyasi jamiyat taraqqiyoti, madaniy qarashlar hamda ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liqligi ochib beriladi

Kalit so'zlar. ayol obrazi, Sharq adabiyoti, G'arb adabiyoti, evolyutsiya, romanchilik, badiiy talqin, qiyosiy adabiyotshunoslik, feminizm, ma'naviyat, obraz

Kirish. Jahon adabiyotida ayol obrazi eng qadimiy va murakkab badiiy obrazlardan biri hisoblanadi. Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida ayol jamiyatning ma'naviy tayanchi, oila timsoli, mehr-muhabbat va sadoqat ramzi sifatida talqin etib kelingan. Shu sababli Sharq va G'arb adabiyotida ayol obrazining yaratilishi, uning badiiy evolyutsiyasi hamda estetik talqini adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Turli xalqlar adabiyotida ayolning jamiyatdagi o'rni, ruhiyati va ma'naviy dunyosi o'ziga xos tarzda aks ettirilgan bo'lib, bu hol milliy mentalitet, tarixiy muhit hamda ijtimoiy qarashlar bilan chambarchas bog'liqdir. Sharq adabiyotida ayol obrazi ko'proq ma'naviy poklik, ibo-hayo, sadoqat va sabr timsoli sifatida tasvirlanadi. Mumtoz

Sharq adabiyotida ayol nafaqat go'zallik timsoli, balki insonni ezgulikka chorlovchi ma'naviy kuch sifatida ham talqin etilgan. Xususan, Alisher Navoiy o'z asarlarida ayolga yuksak ehtirom bilan yondashib, uning jamiyat va oila hayotidagi muhim o'rnini ta'kidlaydi. Adibning "Hayrat ul-abror", "Farhod va Shirin" kabi asarlarida ayol obrazlari nafosat, vafodorlik va donishmandlik timsolida gavdalaniriladi.

G'arb adabiyotida esa ayol obrazi jamiyat taraqqiyoti bilan birgalikda bosqichma-bosqich rivojlandi. Ayniqsa, XVIII–XIX asr ingliz adabiyotida ayolning shaxs sifatidagi o'rnini, uning ichki ruhiyati va mustaqil fikrlash masalalari markaziy mavzulardan biriga aylandi. Bu borada Jane Austen ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Adiba o'z romanlarida ayolning jamiyatdagi mavqei, nikoh va muhabbat masalalari, ayolning ma'naviy erkinligi hamda intellektual salohiyatini chuqur tasvirlaydi. Olimlardan M. H. Abrams adabiyotning asosiy vazifalaridan biri inson ruhiyatini ochib berish ekanligini ta'kidlab, ayol obrazlari orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar yoritilishini qayd etadi. Adabiyotshunos olim Elaine Showalter esa ayollar adabiyotini alohida estetik hodisa sifatida baholab, ayol obrazining evolyutsiyasi jamiyatdagi gender qarashlarining o'zgarishi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ayol obrazi faqat badiiy tasvir obyektini emas, balki ijtimoiy ong va madaniyatning muhim ko'rsatkichidir. Shu jihatdan qaraganda, Sharq va G'arb adabiyotidagi ayol obrazlarini qiyosiy o'rganish nafaqat adabiy, balki madaniy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

O'zbek adabiyotshunosligida ham ayol obraziga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar muhim o'rin tutadi. Xususan, Saida Zunnunova ijodida ayolning ruhiy olami, hayotiy kurashi, orzu-intilishlari hamda ma'naviy fazilatlarini realistik ruhda tasvirlangan. Adiba asarlarida ayolning jamiyatdagi faol o'rnini, oiladagi mas'uliyati va insoniy qadr-qimmatini badiiy jihatdan chuqur ochib beriladi. Mazkur maqolaning maqsadi Sharq va G'arb adabiyotida ayol obrazi evolyutsiyasini qiyosiy tahlil qilish, turli davrlarda ayolga bo'lgan estetik va ijtimoiy munosabatlarni yoritish hamda ayol obrazining badiiy talqinidagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlashdan

iborat. Tadqiqot davomida tarixiy-qiyosiy, tahliliy hamda tipologik metodlardan foydalaniladi.

Asosiy qism. Ayol obrazi jahon adabiyotining eng muhim va serqirra mavzularidan biri hisoblanadi. Sharq va G'arb adabiyotida ayolning badiiy talqini tarixiy davrlar, ijtimoiy munosabatlar hamda madaniy qarashlar asosida shakllanib borgan. Har bir adabiy muhit ayol obraziga o'ziga xos estetik yondashuvni yuzaga keltirgan. Shu sababli ayol obrazining evolyutsiyasini qiyosiy jihatdan o'rganish adabiyotshunoslikda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

1. Sharq adabiyotida ayol obrazi talqini. Sharq adabiyotida ayol asosan ma'naviy poklik, sadoqat, ibo-hayo va oilaviy qadriyatlar timsoli sifatida tasvirlangan. Mumtoz adabiyotda ayol ko'pincha ilohiy go'zallik va ruhiy komillik ramzi sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, Alisher Navoiy asarlarida ayol obrazlari yuksak axloqiy fazilatlar bilan namoyon bo'ladi.

Jadval 1. Sharq adabiyotida ayol obrazining asosiy xususiyatlari

Xususiyat	Talqin mazmuni	Misollar
Sadoqat	Muhabbat va vafoning timsoli	Shirin obrazi
Hayo va ibo	Sharqona odob-axloq belgisi	Mumtoz doston qahramonlari
Ma'naviylik	Ruhiy poklik va donishmandlik	Navoiy asarlari
Oilaparvarlik	Oila tayanchi sifatida tasvir	O'zbek romanchiligi
Sabr-toqat	Hayot qiyinchiliklariga bardosh	Zamonaviy ayol obrazlari

Sharq adabiyotida ayol ko'proq ideal obraz darajasida tasvirlangan bo'lib, uning ichki dunyosi axloqiy mezonlar orqali ochib beriladi. Bu hol Sharq xalqlarining milliy qadriyatlari va mentaliteti bilan uzviy bog'liqdir.

2. G'arb adabiyotida ayol obrazi evolyutsiyasi

G'arb adabiyotida ayol obrazi tarixiy taraqqiyot davomida sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Ilk davrlarda ayollar ikkinchi darajali personaj sifatida talqin etilgan bo'lsa, XVIII–XIX asrlarga kelib ularning individual xarakteri va ruhiyati markaziy o'ringa chiqdi. Bu jarayonda Jane Austen ijodi

muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Adiba romanlarida ayolning jamiyatdagi mavqei, nikoh masalasi, iqtisodiy erkinlik va shaxsiy qarashlari chuqur tasvirlangan.

Jadval 2. G'arb adabiyotida ayol obrazi rivojlanish bosqichlari

Davr	Ayol obrazining talqini	Yetakchi jihatlar
Antik davr	Go'zallik timsoli	Estetik ideal
O'rta asrlar	Diniy-axloqiy obraz	Itoatkorlik
XVIII asr	Ma'rifatparvar ayol	Aql va tafakkur
XIX asr	Mustaqil shaxs	Ruhiy tahlil
XX asr	Ijtimoiy faol ayol	Gender tengligi
XXI asr	Erkin individual obraz	Shaxsiy erkinlik

3. Sharq va G'arb adabiyotida ayol obrazlarining qiyosiy tahlili

Sharq va G'arb adabiyotidagi ayol obrazlari o'rtasida muayyan o'xshash va farqli jihatlar mavjud. Har ikki adabiyotda ayol mehr-muhabbat, insoniylik va hayot davomiyligining timsoli sifatida talqin etiladi. Biroq ularning badiiy ifodasi turli madaniy muhit ta'sirida shakllangan.

Jadval 3. Qiyosiy tahlil

Mezon	Sharq adabiyoti	G'arb adabiyoti
Asosiy obraz	Sadoqatli ayol	Mustaqil ayol
Yetakchi fazilat	Hayo va ma'naviyat	Erkin fikrlash
Jamiyatdagi o'rni	Oila tayanchi	Ijtimoiy faol shaxs
Ruhiy tasvir	Axloqiy mezon asosida	Psixologik tahlil asosida
Muhabbat talqini	Fidoyilik	Shaxsiy tanlov
Ayol erkinligi	Cheklangan	Nisbatan keng

4. Zamonaviy adabiyotda ayol obrazi

Bugungi kunda globallashtirish jarayoni Sharq va G'arb adabiyotidagi ayol obrazlarini bir-biriga yaqinlashtirmoqda. Zamonaviy asarlarda ayol nafaqat oila

vakili, balki jamiyat taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatuvchi faol shaxs sifatida tasvirlanmoqda.

XX–XXI asr adabiyotida ayolning:

- ijtimoiy faolligi,
- kasbiy muvaffaqiyati,
- mustaqil qarashlari,
- ruhiy erkinligi

kabi jihatlar keng yoritilmoqda. Shu bilan birga milliy qadriyatlar va an'anaviy qarashlar ham badiiy talqinda saqlanib qolmoqda. Adabiyotshunos Elaine Showalter ayollar adabiyotini "jamiyatdagi gender munosabatlarining badiiy aksidir" deb baholaydi. Uning fikricha, ayol obrazining evolyutsiyasi jamiyat tafakkuridagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Shunday qilib, Sharq va G'arb adabiyotida ayol obrazi tarixiy taraqqiyot davomida murakkab evolyutsion jarayonni bosib o'tgan bo'lib, bugungi kunda u inson erkinligi, ma'naviyat va ijtimoiy tenglik masalalarini ifodalovchi muhim badiiy kategoriyaga aylangan.

Xulosa Xulosa qilib aytganda, Sharq va G'arb adabiyotida ayol obrazi uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllanib, turli ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida evolyutsiyaga uchragan. Har ikki adabiy muhitda ayol insoniylik, mehr-muhabbat, sadoqat va ma'naviyat timsoli sifatida talqin etilgan bo'lsa-da, ularning badiiy ifodasi va estetik yondashuvida muayyan farqlar mavjudligi kuzatiladi.

Sharq adabiyotida ayol obrazi asosan oilaparvarlik, ibo-hayo, sabr-toqat hamda ma'naviy poklik mezonlari asosida tasvirlangan. Bunda ayol jamiyatning ma'naviy tayanchi sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, Alisher Navoiy hamda Saida Zunnunova ijodida ayolning ruhiy go'zalligi va insoniy fazilatlari yuksak badiiy mahorat bilan ochib berilgan. G'arb adabiyotida esa ayol obrazi bosqichma-bosqich mustaqil shaxs darajasiga ko'tarilib, uning ichki dunyosi, erkin fikrlashi va ijtimoiy faolligi markaziy mavzuga aylangan. Bu jihatlar ayniqsa Jane Austen romanlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

G'arb adabiyotida ayol obrazining psixologik tahliliga alohida e'tibor qaratilishi uning badiiy evolyutsiyasida muhim ahamiyat kasb etgan. Qiyosiy

tahlillar shuni ko'rsatadiki, Sharq adabiyotida ayolning axloqiy-ma'naviy qiyofasi ustuvor bo'lsa, G'arb adabiyotida uning individual erkinligi va shaxsiy tanloviga ko'proq urg'u beriladi. Shu bilan birga, zamonaviy adabiyotda ushbu ikki yo'nalish o'rtasidagi chegaralar tobora yaqinlashib borayotgani kuzatilmoqda. Bugungi adabiyotda ayol obrazi nafaqat oila vakili, balki jamiyat taraqqiyotiga faol ta'sir ko'rsatuvchi, mustaqil fikrlovchi va intellektual shaxs sifatida talqin qilinmoqda.

Demak, ayol obrazining evolyutsiyasi adabiyot taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u jamiyatning madaniy, ma'naviy va ijtimoiy qarashlarini aks ettiruvchi muhim badiiy kategoriya hisoblanadi.

REFERENCES

1. Jane Austen. *Pride and Prejudice*. London: T. Egerton, 1813.
2. Jane Austen. *Sense and Sensibility*. London: Thomas Egerton, 1811.
3. Alisher Navoiy. *Xamsa*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Saida Zunnunova. *Tanlangan asarlar*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
5. Abrams, M. H. *The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition*. Oxford University Press, 1953.
6. Showalter, Elaine. *A Literature of Their Own*. Princeton University Press, 1977.
7. Beauvoir, Simone de. *The Second Sex*. Paris: Gallimard, 1949.
8. Woolf, Virginia. *A Room of One's Own*. London: Hogarth Press, 1929.
9. Eagleton, Terry. *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing, 1983.
10. Quronov, D. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. Toshkent: Akademnashr, 2018.
11. Karimov, N. *XX asr o'zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'qituvchi, 1999.
12. Rasulov, A. *Badiiylik mezonlari va adabiy tafakkur*. Toshkent: Fan nashriyoti, 2007.

